

Joanna Mormul
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Jagiellońskie Centrum Badań Afrykanistycznych

Skala korupcji we współczesnym Mozambiku jako przejaw dysfunkcyjności państwa

W 2006 roku ówczesny przewodniczący Unii Afrykańskiej, a jednocześnie prezydent Nigerii, Olusegun Obasanjo stwierdził, iż korupcja kosztuje państwa afrykańskie około 25% ich połączonego dochodu narodowego, tj. 148 miliardów dolarów rocznie¹. Ta niebotyczna kwota rodzi dość oczywiste pytania o przyczyny tego zjawiska na kontynencie afrykańskim, jego konsekwencje dla poszczególnych państw, jak również realną możliwość zapobiegania jego rozwojowi.

Wśród przyczyn korupcji w państwach afrykańskich najczęściej podaje się szereg czynników historycznych. Po uzyskaniu niepodległości władzę w większości nowo powstałych państw kontynentu przejęły elity przyuczone do jej sprawowania przez kolonizatorów,

¹ *The cost of corruption in Africa*, BBC News, 17.02.2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4723572.stm> [z 12.07.2015].

najczęściej już u zarania swojej działalności politycznej przesiąknięte negatywnymi wzorcami i zainteresowane głównie korzyściami materialnymi. Osoby takie łatwo wpasowywały się w pozostałe po kolonizatorach struktury władzy, często jednak zajmowały stanowiska, do których w rzeczywistości się nie nadawały (z braku wykształcenia, doświadczenia bądź innych predyspozycji), a zaistniała sytuacja sprzyjała procederom korupcyjnym. Ponadto, część stanowisk państwowych rozdawana była za zasługi np. wojenne, inne przypadają ludziom z tej samej rodziny, klanu, grupy etnicznej bądź religijnej, z której wywodzili się najważniejsze osoby w kręgach władzy². Rozwojowi korupcji sprzyjało również pełne przepychu życie nowych afrykańskich elit oraz brak przejrzystości w rządzeniu państwem, który czasami tłumaczony był jako pozostałość po podziemnej działalności ruchów niepodległościowych w czasach walki antykolonialnej³.

W przypadku korupcji w Afryce często wskazuje również się na czynniki kulturowe, nawiązując do systemu patronażu, który nierzadko przetrwał w społeczeństwach afrykańskich, mimo transformacji politycznych i gospodarczych, czy przemian społecznych, jakich społeczeństwa te niewątpliwie doświadczały. Wskazuje się, choć bywa to często kontrowersyjne, że korupcja ma w Afryce naturę endemiczną i jest naturalną konsekwencją wielowiekowej tradycji relacji patron-klient. Ponadto, choć korupcja istnieje również w świecie zachodnim, silne i duże gospodarki państw zachodnich potrafią dalej funkcjonować bez zakłóceń, a słabe i niewielkie gospodarki państw afrykańskich nie potrafią się uporać ze skandalami korupcyjnymi na wielką skalę, tak więc ich konsekwencje są najczęściej bezpośrednio odczuwane przez obywateli⁴.

Skala korupcji w państwach uznawanych za dysfunkcyjne⁵ jest zazwyczaj jeszcze większa niż podawana w oficjalnych szacunkach, będąc najczęściej poważną barierą w ich rozwoju⁶. Procedery korupcyjne najczęściej dotyczą funkcjonariuszy aparatu państwowego-

² Oprócz posad funkcjonariuszy państwowych rozdawano również niższe stanowiska w administracji publicznej, państwowych mediach, szkołach, szpitalach itp. Otrzymanie takiego stanowiska oraz godziwego wynagrodzenia zależało wówczas często od posiadanego zezwolenia/zaświadczenia (ang. clearance) ze strony byłego ruchu niepodległościowego (w nowej rzeczywistości najczęściej funkcjonującego jako partia polityczna). Ponadto, u zarania swojej niepodległości państwa afrykańskie rzadko miały rozwinięty sektor prywatny. Jeśli już jakieś prywatne inicjatywy funkcjonowały, to istniał ciągły strach przed nacjonalizacją bądź indygenizacją gospodarki (jak np. miało to miejsce w Zimbabwie). W. Gumedde, *FPC Briefing: Corruption Fighting Efforts in Africa Fail Because Root Causes Are Poorly Understood*, The Foreign Policy Center, October 2012, <http://fpc.org.uk/fsblob/1500.pdf> [z 7.08.2015].

³ Ibidem.

⁴ Część badaczy (np. Jeffrey Sachs) widzi jednak w powszechności korupcji przejaw biedy, a nie jej pierwotną przyczynę. Podobnie i tutaj korupcja jest według autorki raczej przejawem dysfunkcyjności państwa, a nie jej przyczyną. M. Ochonu, *Corruption and poverty in Africa: A deconstruction*, Pambazuka News, Issue 408, 26.11.2008, <http://www.pambazuka.net/en/category.php/letters/52202> [z 7.08.2015].

⁵ Więcej o państwach dysfunkcyjnych: R. Kłosowicz (red.), *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, Kraków 2013; R. Kłosowicz (red.), *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*, Kraków 2014.

⁶ Aczkolwiek pojawiają się także głosy, np. Carlos Nuno Castel-Branco, które przewrotnie pytają na ile korupcja jest dla afrykańskiego państwa dysfunkcyjnego dodatkowym obciążeniem („kosztem”), a na ile do pewnego stopnia skalikulowaną korzyścią/pożytkiem. Nisko opłacani z budżetu funkcjonariusze i urzędnicy państwowi dorabiają łapówkami do godziwej pensji, którą powinno im zapewnić państwo, odciążając państwowe finanse, zaś korzyści finansowe dla elit

go praktycznie na każdym szczeblu, począwszy od szeregowego urzędnika bądź żołnierza po polityków zasiadających w parlamencie. Korupcja jest często nie tylko formą dorobienia do pensji, a wręcz głównym źródłem dochodu. Część badaczy wyróżnia dwa rodzaje zjawiska korupcji: korupcję scentralizowaną i korupcję zdecentralizowaną⁷. Ta pierwsza dotyczy głównie rządzących, którzy organizują przestępstwa korupcyjne na wielką skalę, na których najbardziej traci gospodarka danego państwa (np. wydają za odpowiednio wysoką opłatą koncesje na wydobycie surowców, zgody na import lub eksport poszczególnych dóbr itd.). Tego typu korupcja występuje również przy rozdziale stanowisk państwowych, za które trzeba zapłacić (jednorazowo bądź cyklicznie), a kwoty łapówek są w tym wypadku często znane i stałe. Z kolei w przypadku korupcji zdecentralizowanej łapówka może być przedmiotem negocjacji, dotyka ona przede wszystkim zwykłych obywateli, a wymuszają ją niżsi funkcjonariusze państwowi np. policjant niesłusznie zatrzymujący samochód do kontroli czy żołnierz ustawiający barierę na drodze⁸. W tego typu procederach korupcyjnych jest wiele osób biorących łapówki, a ich działania korupcyjne nie są między sobą skoordynowane⁹. W związku z tym to właśnie zdecentralizowana korupcja wydaje się być największą prze-

rządzących świadczone przez zagranicznych inwestorów, mogą być postrzegane jako kolejny zastrzyk gotówki, który choć w pewnym stopniu zostanie wydany np. na mozambickim rynku usług. Wywiad autorki z prof. C.N. Castel-Branco z Instituto de Estudos Sociais e Económicos w Maputo, przeprowadzony na Uniwersytecie w Manchesterze, 17.06.2015, notatki w posiadaniu autorki.

⁷ M. in. R. Kłosowicz i W. Easterly. Interesującą propozycją zdefiniowania odmiennego i odbiegającego od powszechnie rozumianej definicji rodzaju korupcji jest także tzw. „cicha korupcja”. „Cicha korupcja” (ang. *quiet corruption*) – pojęcie zaproponowane po raz pierwszy w raporcie przygotowanym przez Bank Światowy, w tym przypadku nie ma miejsca bezpośrednia wymiana pieniędzy, ale np. nieobecność w pracy urzędników/funkcjonariuszy publicznych, celowe manipulowanie przyjętymi regułami dostarczania usług publicznych, tak by skorzystali ich główni dostawcy (np. lekarze, nauczyciele itp.). Np. dziecko nie otrzymuje adekwatnej edukacji, bo nauczyciel nie pojawiał się regularnie na zajęciach, tym samym w przyszłości nie będzie mogło ono odpowiedzialnie i produktywnie (na miarę swoich zdolności) partycypować w gospodarce narodowej. Inne przykłady obejmują lekarzy niepojawiających się państwowych przychodniach, leki znikające z państwowych szpitali i sprzedawane na czarnym rynku, subsydiowane nawozy, które zanim dotrą do rolników są już rozcieńczone. Analitycy Banku Światowego sugerują, iż nie tylko tego typu „korupcja” jest w Afryce szeroko rozpowszechniona, ale również, że jej skutki są długoterminowe. W. Gumedde, *FPC Briefing: Corruption...*, op. cit.; Zob. więcej: *Africa Development Indication 2010: Silent and lethal. How quiet corruption undermines Africa's development efforts*, International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington D.C. 2010, http://siteresources.worldbank.org/AFRICAEXT/Resources/english_essay_adi2010.pdf [z 7.08.2015]. Sam raport wywołał również krytykę i kontrowersje natury merytorycznej. Zarzucano mu brak przejrzystej metodologii, wybiórcze i dowolne opieranie się na istniejących opracowaniach, które problemu „cichej korupcji” często wcale nie eksponowały, a ostatecznie, chęć usprawiedliwienia przez tego typu dokumenty zarówno wysiłków Banku Światowego, jak i społeczności międzynarodowych darczyńców, które w ostatnich dekadach nie przyniosły w Afryce zamierzonych efektów (m. in. braki i opóźnienia w wypełnianiu Milenijnych Celów Rozwoju [ang. *Millenium Development Goals*, MDG]). Y. Tandon, *“Quiet corruption”? The World Bank on Africa*, Pambazuka News, Issue 447, 15.04.2010, <http://www.pambazuka.net/en/category.php/features/63693/print> [z 7.08.2015].

⁸ Jak zauważa R. Kłosowicz często najniżsi w hierarchii funkcjonariusze zbierają opłaty nie tylko dla siebie, ale również by opłacić się swoim przełożonym, co w efekcie prowadzi do powstania systemu naczyń połączonych, który dla zwykłego obywatela jest w praktyce nie do obejścia. Jeśli nie zna kogoś wysoko postawionego, musi być w stanie przynajmniej się danemu urzędnikowi opłacić. R. Kłosowicz, *Państwa dysfunkcyjne w Afryce Subsaharyjskiej*, [w:] R. Kłosowicz (red.), *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*, Kraków 2014, s. 40–41.

⁹ Jak zauważa D. Stasavage, funkcjonariusze państwowi w dużej mierze działają niezależnie, nie są powiązani z korupcją mającą miejsce w wielkim biznesie, nie ma też jednych jasno ustalonych zasad odnoszących się do procederu korupcyjnego, chociaż można wskazać na pewne powtarzające się scenariusze. D. Stasavage, *Causes and consequences of corruption: Mozambique in transition*, „Commonwealth & Comparative Politics” t. 37 (1999) z. 3, s. 66.

szkodą dla państw dysfunkcyjnych, albowiem w praktyce potrafi zabić każdą inicjatywę gospodarczą. Ponadto, prawdopodobieństwo karania za przestępstwa korupcyjne wzrasta wraz z siłą i funkcjonalnością organów państwowych, takich jak np. policja, jednocześnie malejąc wraz ze zwiększającym się stopniem ich skorumpowania¹⁰. Zależność między jakością instytucji państwowych a stopniem korupcji może wskazywać, iż to właśnie korupcja stanowi jeden z najbardziej widocznych przejawów dysfunkcyjności państwa.

Podobnych przejawów korupcji doświadcza również, i to na ogromną skalę, Mozambik. W najnowszym Indeksie Percepcji Korupcji (ang. *Corruption Perceptions Index*, CPI) za rok 2015, przygotowywanym przez Transparency International Mozambik zajął 112. miejsce (na 168 państw wziętych pod uwagę), to nieznaczna poprawa biorąc pod uwagę rok 2014, gdy uplasował się na 119. pozycji (na 175 państw). Na tej samej pozycji sklasyfikowany został w 2013 r. (z tym, że wówczas analizie poddano 177 państw). We wcześniejszych CPI z lat 2012 i 2011 zajął odpowiednio 123. (na 176 państw) i 120. (na 183 państw) miejsce¹¹. Ciągłe utrzymywanie się u szczytu drugiej setki sklasyfikowanych państw, a nawet nieznaczna poprawa w tym obrębie nie powinna być jednak dla mozambickich władz powodem do samozadowolenia, oznacza to bowiem ni mniej ni więcej, że wysoka percepcja korupcji w Mozambiku utrzymuje się na stałym, wysokim poziomie, tym samym wszelkie ewentualne wysiłki rządowe mające na celu poprawę sytuacji nie okazały się efektywne.

Podobny obraz wyziera z ogólnonarodowej ankiety, przeprowadzonej w 2010 r. na zlecenie mozambickiego rządu przez prywatny ośrodek badania opinii publicznej. Jej rezultaty nigdy nie zostały oficjalnie opublikowane, jednak w wyniku przecieku ujrzały światło dzienne. I choć korupcja jest wymieniana przez Mozambijczyków dopiero na 7-ym miejscu w zestawieniu najpoważniejszych problemów, z jakimi się borykają (pierwsza trójka to: wysokie koszty życia, bezrobocie i wysoka inflacja), to aż 74% rodzin uznało korupcję za poważny lub bardzo poważny problem, a 52% przyznało się do wręczenia łapówki w zamian za uzyskanie dostępu do podstawowych usług publicznych. Jedynie 10% badanych korzystało z systemu sądownictwa, niemniej jednak aż połowa z nich przyznała się do wręczenia w związku z tym łapówek. Wśród sektorów, w których najczęściej dochodzi do procederów korupcyjnych osoby poddane badaniu wymieniały szkolnictwo (23%) oraz służbę zdrowia (22%)¹². Z kolei według *Global Corruption Barometer 2010/2011*¹³, opublikowanego przez

¹⁰ W. Easterly, *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*, Cambridge, MA/London 2001, s. 247–249.

¹¹ *Corruption Perceptions Index 2011*, Transparency International, <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/> [z 29.06.2012]; *Corruption Perceptions Index 2012*, Transparency International, <http://www.transparency.org/cpi2012/results> [z 15.07.2015]; *Corruption Perceptions Index 2013*, Transparency International, <https://www.transparency.org/cpi2013/results> [z 15.07.2015]; *Corruption Perceptions Index 2014*, Transparency International, <https://www.transparency.org/cpi2014/results> [z 15.07.2015]; *Corruption Perceptions Index 2015*, Transparency International, <http://www.transparency.org/cpi2015/> [z 20.07.2016].

¹² J. Hanlon, *Mozambique*, [w:] A. Mehler, H. Melber, K. van Walraven (red.), *Africa Yearbook: Politics, Economy, and Society South of the Sahara 2011*, vol. 8, Leiden/Boston 2012, s. 497–498.

¹³ Jest to inna forma opracowania wyników ankiet dotyczących postrzegania korupcji, przygotowywanych przez Transparency International.

Transparency International, 53% badanych Mozambijczyków uważało, iż w ciągu ostatnich trzech lat poziom korupcji w Mozambiku wzrósł. Jako najbardziej skorumpowaną postrzegano policję (na możliwy wynik 5 punktów oznaczający instytucję bardzo skorumpowaną, otrzymała 4,3); zaś 41% oceniło dotychczasowe działania rządu na rzecz walki z korupcją za nieefektywne¹⁴. W kolejnym zestawieniu *Global Corruption Barometer 2013* znów za najbardziej skorumpowaną instytucję uznano policję; której 62% ankietowanych w ostatnich 12 miesiącach poprzedzających badanie wręczyło łapówkę¹⁵.

Na ulicach stołecznego Maputo widać przepaść między poziomem życia przeciętnego obywatela a dającym się zaobserwować bogactwem, poziomem nieustępującym często Europie Zachodniej. Nasuwa się pytanie kim są ci nuworysze – ministrowie, przyjaciele i rodziny polityków FRELIMO, ludzie pracujący dla ONZ-owskich biur i agencji, jak również garstka inwestorów zainteresowanych gazem, węglem, budownictwem. Dobre samochody, markowe sklepy w galeriach handlowych, luksusowe hotele, w których często brak miejsc, a z drugiej strony widoczne na ulicy ubóstwo. Nieliczna elita związana z partią rządzącą i z silnymi powiązaniem biznesowymi zdominowała gospodarkę. Nie jest to korzystne ani dla gospodarki ani dla wizerunku Mozambiku na arenie międzynarodowej. Wzbudza również coraz większe niezadowolenie samych obywateli. W związku z dużym rozwarstwieniem społecznym, ciężko mówić w przypadku Mozambiku o typowej klasie średniej. Jednocześnie postępująca korupcja, z którą rządzące FRELIMO wydaje się sobie nie radzić, m. in. ze względu na zaangażowanie w ten przestępczy proceder polityków i działaczy tej partii, sprawia, że na wizerunku Mozambiku jako „afrykańskiej historii sukcesu”¹⁶ – jak ochrzcili ponad dekadę temu to państwo przedstawiciele organizacji międzynarodowych oraz dziennikarze – pojawia się coraz więcej rys¹⁷.

David Stasavage jako trzy główne przyczyny korupcji (nie tylko w Mozambiku) wymienia: 1) rozległą kontrolę rządu nad działalnością gospodarczą w państwie; 2) niewystarczające wynagrodzenia wypłacane funkcjonariuszom państwowym; 3) upadek bądź brak instytucji monitorujących i ewentualnie pociągających do odpowiedzialności urzędników i funkcjonariuszy publicznych (mowa tu zarówno o służbach wewnętrznych np. specjalnej komórce służb celnych, ale także zewnętrznych, takich jak policja lub organy sądownicze)¹⁸. W przypadku Mozambiku wydaje się znaczące, iż procedury korupcyjne nie są jedynie pokłosiem transformacji gospodarczych przełomu lat 80. i 90. Już w 1980 r. ówczesny prezydent

¹⁴ *Global Corruption Barometer 2010/2011*, Transparency International, <http://www.transparency.org/gcb201011/results> [z 8.08.2015].

¹⁵ *Global Corruption Barometer 2013*, Transparency International, <http://www.transparency.org/gcb2013/results> [z 8.08.2015].

¹⁶ Zob. więcej: J. Mormul, *Afrykańskie success story? Przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne w Mozambiku po zakończeniu wojny domowej*, [w:] J. Łapott, M. Tobota (red.), *Ex Africa Semper Aliquid Novi*, tom II, Żory 2014.

¹⁷ Obserwacje autorki, w marcu-kwietniu 2015 r. w prowincjach Maputo i Gaza; T. Mutch, *Big wealth gap and corruption scar Mozambique*, „The Guardian” (2013) 15.06, <http://www.theguardian.com/global-development/2013/jun/15/mozambique-skyscrapers-poorest-countries> [z 6.08.2015].

¹⁸ D. Stasavage, *Causes and consequences...*, op. cit., s. 67.

niepodległego Mozambiku – Samora Machel, rozpoczął publiczną kampanię, mającą na celu walkę z korupcją (obejmowała ona głównie instytucje publiczne, takie jak: szpitale, porty i koleje), a rok później zdecydował się przeprowadzić kampanię wymierzoną w służby bezpieczeństwa. Jednak problem korupcji w kolejnej dekadzie jedynie narastał, dla przykładu, szacuje się, że między schyłkiem lat 80. a początkiem 90. XX w. około jednej trzeciej – jednej drugiej żywnościowej pomocy zagranicznej dla Mozambiku „zniknęło” w wyniku działalności korupcyjnej, w tym wypadku najprawdopodobniej urzędników pracujących w portach morskich i lotniczych¹⁹. Również w czasach bardziej współczesnych problem korupcji zauważany jest przez przywódców państwa (nawet jeśli często dyskusyjna pozostaje rzeczywista wola wykorzenia tego procederu). Redukcja korupcji była jednym z centralnych punktów w programie politycznym Armando Guebuzy, zwłaszcza w czasie jego pierwszej kadencji prezydenckiej (2005 – 2010). Sprzysiągł się wówczas z Prokuratorem Generalnym Mozambiku Augusto Paulino. W tym okresie doszło między innymi do skazania osób odpowiedzialnych za zabójstwo w 2000 roku dziennikarza śledczego Carlosa Cardoso, tropiącego aferę korupcyjną w sektorze bankowym. Niemniej jednak, kroki podejmowane przez Guebuzę i jego liczne zapewnienia o oddaniu sprawie walki z korupcją nie były wystarczające dla większości międzynarodowych darczyńców²⁰, którzy wskazywali, iż np. w latach 2006–2007 brak było jakiegokolwiek procesu związanego z przestępstwami korupcyjnymi²¹.

Philip Machon, dyrektor ds. funduszy pozarządowej organizacji Mecanismo de Apoio à Sociedade Civil – MASC²² (Mechanizm Wsparcia Społeczeństwa Obywatelskiego), jako

¹⁹ Ibidem, s. 70, 74.

²⁰ W 2014 r. doszło do cięć w bezpośredniej pomocy budżetowej dla Mozambiku ze strony międzynarodowych darczyńców, informacje o nich pojawiały się również w kontekście oskarżeń korupcyjnych, w tym głównie niejasnych związków sfery biznesu z kręgami rządowymi. *Donors slash Mozambique aid over corruption claims*, „Mail&Guardian”, 14.06.2014, <http://mg.co.za/article/2014-06-14-donors-slash-mozambique-aid-over-corruption-claims> [z 6.08.2015]. Rok wcześniej, w październiku 2013 podpisano nawet porozumienie między ambasadorem USA w Mozambiku oraz Prokuratorem Generalnym Mozambiku na projekt opiewający na 1,373 miliona dolarów mający pomóc w walce z korupcją. Jest to część szerszego pakietu pomocowego oferowanego Mozambikowi w ramach USAID, pokazuje zaś zaniepokojenie aktorów zewnętrznych skalą korupcji w Mozambiku. C. Miranda, *USAID Partners with the Mozambique's Attorney's General Office to Combat Corruption and Control Illegal Activities*, USAID Press release, 7.10.2013, <http://www.usaid.gov/mozambique/press-releases/usaid-partners-mozambique-s-attorney-s-general-office> [z 6.08.2015].

²¹ *African Economic Outlook 2008*, African Development Bank/OECD, Paris 2008, s. 472; L. de Brito, *Uma reflexão sobre o desafio da paz em Moçambique*, [w:] L. de Brito, C. N. Castel-Branco, S. Chichava, S. Forquilha, A. Francisco (red.), *Desafios para Moçambique 2014*, Maputo 2014, s. 29. Np. korupcja w sektorze rolnictwa zajmującym się uprawą tytoniu, doprowadziła nawet w trakcie pierwszej kadencji Guebuzy do zmiany na stanowisku oskarżanego o korupcję gubernatora prowincji Tete (gdzie znajduje się większość mozambickich upraw tytoniu) oraz ministra rolnictwa. Nie zostali oni jednak mimo oskarżeń korupcyjnych postawieni przed sądem. T. Smart, J. Hanlon, *Chickens and Beer: A recipe for agricultural growth in Mozambique*, [brak miejsca wydania, publikacja elektroniczna] 2014, s. 69.

²² Mecanismo de Apoio à Sociedade Civil (MASC) – organizacja pozarządowa działająca w Mozambiku od 2007 r., z siedzibą w Maputo, finansowana ze środków brytyjskiego Department for International Development, USAID, Irish Aid, a obecnie także wspierana funduszami przez Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC), Ambasadę Finlandii w Mozambiku, Danish International Development Agency (DANIDA). Jej głównym celem jest wspieranie mozambickich organizacji pozarządowych, których działanie koncentruje się na szeroko pojętym zarządzaniu w przestrzeni publicznej, tzw. „dobrych rządów” (ang. *good governance*) oraz odpowiedzialności obywatelskiej (m. in. przez system niewielkich grantów) oraz wszelkich krokach mających zwiększyć aktywność społeczną mozambickich NGOśów, jak i zwykłych obywateli. MASC – Mecanismo de Apoio à Sociedade Civil, <http://www.masc.org.mz/home/index.php/en/> [z 8.08.2015].

najbardziej problematyczne obszary dla funkcjonowania współczesnego mozambickiego państwa bez wahania (w kolejności hierarchicznej) wymienia system sprawiedliwości, szkolnictwo, oraz zarządzanie surowcami naturalnymi, a dopiero na dalszym miejscu obecną sytuację polityczną i bezpieczeństwa w państwie – przez wielu wskazywaną jako główne źródło problemów. Machon zauważa, że największym problemem pojawiającym się w każdym z wymienionych obszarów jest szerząca się korupcja. Jest on również zdania, iż rząd zbyt skupił się na polityce dotyczącej wydobycia surowców naturalnych, licząc na przyszłe ogromne zyski z gazu, jednocześnie zaniedbując w ten sposób inne działy gospodarki oraz obszary funkcjonowania państwa niezwiązane bezpośrednio z przemysłem surowcowym, w tym całkowicie nie radząc sobie z korupcją²³.

W Mozambiku do korupcji dochodzi prawie we wszystkich sektorach funkcjonowania państwa: sądownictwie, policji, służbach publicznych, administracji gruntami, administracji podatkowej, służbach celnych, zamówieniach publicznych, czy zarządzaniu surowcami naturalnymi. Według wspomnianego *Global Corruption Barometer 2013 2/3* gospodarstw domowych uznało system sądownictwa za skorumpowany bądź bardzo skorumpowany. Sędziowie są słabo opłacani, łapówki zaś są w tym środowisku traktowane jako forma dorobienia do pensji. Ponadto, system sądownictwa postrzegany jest jako wysoce nieefektywny, nie tylko w sprawach karnych czy cywilnych, ale również, na co często skarżą się przedsiębiorcy, w rozwiązywaniu sporów handlowych²⁴. Jego funkcjonowanie cechuje brak przejrzystości, ale również braki w personelu, który z kolei nie zawsze posiada adekwatne wykształcenie²⁵. Jeśli chodzi o kwestie prawodawcze, przynajmniej oficjalnie, rząd podejmuje inicjatywy ustawodawcze, których celem nadrzędnym jest walka z korupcją. W 2012 i 2013 r. uchwalono szereg nowych praw antykorupcyjnych. W lipcu 2012 r. prezydent Guebuza podpisał Ustawę o Uczciwości Publicznej, Ustawę o Ochronie Świadczków, a rok później Ustawę o Praniu Pieniędzy. Niemniej jednak, mimo iż w Mozambiku istnieją przepisy antykorupcyjne, to równoległe obok nich istnieją również luki prawne, np. w prawie ma miejsce rozróżnienie tylko na aktywną i bierną korupcję (czyli najprościej rzecz ujmując: przyjmowanie i wręczanie), brak jest za to zapisów o sprzeniewierzeniu środków, czynnej płatnej protekcji czy handlu wpływami. Stąd też pomimo szumnych zapowiedzi i wielu obietnic, w trakcie dwóch kolejnych administracji Armando Guebuzy problem korupcji

²³ Wywiad autorki z Philipem Machonem – dyrektorem ds. funduszy w MASC, siedziba organizacji MASC, Maputo, 2.04.2015, notatki w posiadaniu autorki.

²⁴ Kodeks Handlowy w Mozambiku z 27 grudnia 2005 r. proponuje niby nowoczesne rozwiązania dysput handlowych, ale luki w systemie mozambickiego sądownictwa sprawiają, że nie jest on zbyt efektywny. System sądownictwa jest w Mozambiku podatny nie tylko na presje wywierane z kręgu elity rządzącej, ale również siatek przestępczych oraz ludzi mających pieniądze. Zob. więcej: *Mozambique Commercial Code, Decree 2/2005 of 27 December*, Organization of South African Law Libraries, <http://www.osall.org.za/docs/2011/03/Mozambique-Commercial-Code-Companies-Act-Decreto-Lei-2-2005-de-27-Dezembro-English-translation.pdf> [z 1.08.2015].

²⁵ *Mozambique Country Profile*, Business Anti-Corruption Portal, Norwegian Agency for Development Cooperation, Swedish Ministry for Foreign Affairs, Ministry of Foreign Affairs of Denmark, Austrian Development Agency, June 2014, <http://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/sub-saharan-africa/mozambique/snapshot.aspx> [z 15.06.2015].

w Mozambiku tylko nieznacznie zmalał. Centralny Gabinet do Walki z Korupcją (*Gabinete Central de Combate à Corrupção*, GCCC)²⁶ w statystkach spraw, którymi się zajmuje praktycznie nie ma doniesień dotyczących korupcji na wysokich szczeblach władzy, czy ogromnych przedsięwzięć biznesowych, większość z nich to drobne sprawy – przykłady korupcji zdecentralizowanej, np. policjant wymuszający łapówkę, a i tych nie ma zbyt wiele, można więc odnieść wrażenie, że Mozambik poważnego problemu z korupcją po prostu nie ma²⁷. Tymczasem jest ona bardzo niekorzystna dla rozwoju biznesu, narzekają na nią zarówno krajowi przedsiębiorcy, jak i przedstawiciele międzynarodowych firm, w tym również w sektorze zamówień publicznych. Mimo iż w teorii istnieją dobre podstawy prawne, w praktyce większość zamówień i kontraktów otrzymują firmy powiązane z partią rządzącą, a zwłaszcza z jej przywództwem. Elity rządzące Mozambikiem mają ogromny wpływ na gospodarkę, dla przykładu, w sektorze usług telefonii komórkowej największym operatorem jest Mcel (*Moçambique Celular*), którego właścicielem jest państwo. W drugim największym operatorem telefonii komórkowej Vodacom, 30% udziałów miał prezydent Guebuza, trzeci na rynku MoviTel należy z kolei do holdingu, którego właścicielem jest FRELIMO²⁸.

Prowadzenie własnej działalności gospodarczej jest w Mozambiku bardzo utrudnione. Zakładanie własnej firmy jest drogie, nawet w porównaniu z innymi państwami rozwijającymi się. Z jednej strony rozbudowana biurokracja nie ułatwia zadania, z drugiej strony przedsiębiorcy skarżą się na wymuszenia łapówek ze strony urzędników, często pod postacią wymyślanych na poczekaniu opłat za kolejne dodatkowe pozwolenia, nieistniejące opłaty skarbowe itp.²⁹ Częściowo za obecną sytuację obwinia się rządy kolonialne. Za rządów António de Oliveiry Salazara usiłowano wprowadzić, zarówno w Portugalii, jak i w koloniach, ścisłą kontrolę biurokratyczną nad sektorem prywatnym. Ponadto, wskazuje się również na regulacje wprowadzone w życie w pierwszej dekadzie niepodległości, wzorowane m. in. rozwiązaniach przyjętych w ZSRR³⁰. Mało sprzyjające środowisko dla biznesu potwierdza również miejsce Mozambiku w rankingu *Ease of Doing Business Ranking 2015*, będącego częścią raportu *Doing Business 2015* przygotowanego przez Bank Światowy, Mozambik zajmuje w nim 127. pozycję na 189 sklasyfikowanych państw, mimo iż jest to poprawa o 15 miejsc w porównaniu z 2014 rokiem, wciąż jest to lokata w drugiej połowie stawki³¹.

²⁶ Instytucja, której stworzenia domagali się międzynarodowi darczyńcy.

²⁷ K. Gomes, *Combate à corrupção não é prioridade do governo de Moçambique*, aponta CIP, Deutsche Welle, 6.11.2013, <http://www.dw.com/pt/combate-%C3%A0-corrup%C3%A7%C3%A3o-n%C3%A3o-%C3%A9-prioridade-do-governo-de-mo%C3%A7ambique-aponta-cip/a-17210329> [z 8.08.2015].

²⁸ *Mozambique Country Profile*, Business Anti-Corruption Portal, op. cit. Jak zauważa Carlos Nuno Castel-Branco, każde kolejne wybory prezydenckie, po których zmienia się głowa państwa są również okazją do zmiany „rodziny panującej” w mozambickim biznesie, po rodzinie Chissano i Guebuzy, nadszedł czas na Nyusię, który jako pierwszy prezydent z północy kraju (do tej pory zawsze rządzili Mozambikiem południowcy – nawet Guebuza, choć pochodził z północy, wychowywał się na południu Mozambiku, stąd też uważany był za południowca), promuje w sferach biznesowych nie tylko własną rodzinę, ale również grupę etniczną Makonde, z której się wywodzi. Wywiad autorki z C.N. Castel-Branco, op. cit.

²⁹ D. Stasavage, *Causes and consequences...*, op. cit., s. 79.

³⁰ Ibidem, s. 79–80.

³¹ *Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency*, World Bank Group, Washington D.C. 2014, <http://www.doingbusiness>.

Według *Global Corruption Barometer 2013*, jak już zostało to wspomniane, zdecydowana większość gospodarstw domowych uznaje policję za najbardziej skorumpowaną instytucję państwową. Coraz częściej mówi się również o przypadkach, w których policjanci opłacani są przez siatki przestępcze i informują je o planowanych działaniach służb policyjnych. Brak jest w mozambickim społeczeństwie zaufania do policjantów, a wśród policjantów szacunku do munduru. Ofiary przestępstw często nie zgłaszają ich na policję, bowiem boją się, że będzie to dla policjantów kolejną okazją do wymuszenia łapówki. Nisko opłacani policjanci są bardzo zdeterminowani by właśnie poprzez wymuszenie łapówek uzyskać dodatkowe źródło dochodu³². Szczególnie złą sławą wśród zwykłych obywateli cieszy się policja drogowa wykorzystując każdą okazję by wymusić łapówkę bądź wystawić mandat (nie zawsze z pokwitowaniem). Wyjątkowo narażeni na tego typu praktyki są turyści, licznie odwiedzający Mozambik w czasie ferii świątecznych i wakacji³³. Pod pozorem pomocy (np. po zgubieniu drogi) bądź wyimaginowanego przekroczenia prędkości policjanci zatrzymują pojazd, sprawdzają dokumenty i wymuszają mandat, często nie potrafiąc w żaden sposób udowodnić przewinienia, zatrzymując dokumenty i grożąc ich nieoddaniem w przypadku nieuregulowania płatności. Innym, bardziej wyrafinowanym sposobem jest próba „wyproszenia” od kierującego pojazdem niewielkiej kwoty pieniędzy na napoje bądź jedzenie, by następnie oskarżyć go o próbę przekupstwa i grożąc aresztowaniem, zażądać o wiele wyższej sumy³⁴.

Przykładem zakorzenienia się praktyk korupcyjnych w mozambickim biznesie, w skali małych i średnich przedsiębiorców jest import używanych samochodów z Japonii i ich sprzedaż na rynku mozambickim. W Japonii obowiązują bardzo surowe zasady dotyczące stanu samochodów, które poruszają się po japońskich drogach, często już trzyletnie auta bardziej opłaca się sprzedać handlarzom używanymi samochodami niż inwestować w kolejne, bardzo drogie, przeglądy. Sieci handlarzy używanymi samochodami na linii Japonia – region Południowej Afryki zdominowane są przez Pakistańczyków³⁵, którzy całymi rodzinami

org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Chapters/DB15-Report-Overview.pdf [z 19.07.2015]; *Ease of Doing Business in Mozambique*, Doing Business – Measuring Business Regulations, World Bank Group, <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/mozambique/> [z 7.08.2015].

³² *Mozambique Country Profile*, Business Anti-Corruption Portal, op. cit.

³³ Chodzi głównie o obywateli RPA, stąd też już od pewnego czasu są oni oficjalnie ostrzegani przed dawaniem łapówek policjantom (chodzi w szczególności o policję drogową), którzy korzystając z okazji wzmożonego ruchu, próbują tego typu nielegalne opłaty wymusić. Turyści z RPA również padają ofiarą oszustów na przejściach granicznych, którzy za opłatą oferują wypełnienie niezbędnych dokumentów. S. Nyathi, *Mozambique's visitors warned against bribes*, news24, 21.12.2013, <http://www.news24.com/SouthAfrica/News/Mozambique-visitors-warned-against-bribes-20131221> [z 6.08.2015].

³⁴ Wywiady autorki z drobnymi przedsiębiorcami i przedstawicielami klasy średniej w Maputo oraz prowincji Gaza (Xai-Xai, Bilene, Praia de Xai-Xai), m. in. właściciele następujących ośrodków Quiet Corner, Sommerschild, Maputo; MozGuest Residence, Baixa, Maputo; Complexo Aquários do Bilene, Bilene, Tsamissekka, Xai-Xai; pracownicy biurowi firmy Europcar w Maputo; obserwacja uczestnicząca autorki-doświadczenia własne autorki w trakcie podróży drogą EN1 z Maputo do Xai-Xai; wywiad z prof. C. N. Castel-Branco, University of Manchester, Manchester, 17.06.2015.

³⁵ Rozwój tego handlu przez Pakistańczyków miał związek z polityką pakistańskiego rządu w latach 80. – wówczas używane samochody w Pakistanie mogli mieć tylko Pakistańczycy żyjący za granicą, zaś w 1994 r. rząd w Islamabadzie całkowicie zakazał importu używanych aut. A. Brooks, *Networks of power and corruption: the trade of Japanese used cars to Mozambique*, „The Geographical Journal” t. 178 (2012) nr 1, s. 83. Podobną rolę, co Pakistańczycy, w handlu importowanymi używanymi autami np. w Beninie odgrywają Europejczycy i Libańczycy. J.J. Beuving, *Cotonou's Klondike: African*

zajmują się praktycznie każdym etapem operacji transportu a następnie sprzedaży używanych aut. Samochody przyjeżdżają z Tokio do portu w Durbanie w Republice Południowej Afryki, gdzie czekają już operujący na co dzień w Mozambiku (głównie w stolicy) handlarze. Sama RPA nie jest rynkiem eksportowym na używane auta z Japonii ze względu na restrykcje mające chronić południowoafrykański przemysł samochodowy. Po przewiezieniu do Maputo (obecnie tym też w większości zajmują się również Pakistańczycy, kiedyś drobni handlarze mozambicki na własną rękę przewozili pojedyncze samochody do Mozambiku – po prostu nimi kierując, teraz ten proceder jest niemożliwy, ze względu na nowe regulacje prawne w RPA), samochody musi obejrzeć służba celna – w jej gestii leży wycena wysokości cła i podatku. W rzeczywistości pierwsze negocjacje i łapówki dla celników mają miejsce już na granicy, potem kolejna tura, od satysfakcjonującej dla celnika łapówki zależą bowiem niższe koszty cła przywozowego. Cały proceder jest bardzo dobrze zorganizowany, doświadczeni handlarze nie negocjują sami, mają od tego specjalnych pośredników. Ciekawym jest fakt, iż urzędnicy celni w Mozambiku jeżdżą drogami samochodami (średnio za 20 tysięcy dolarów), których wartość znacznie przekracza ich aktualne pensje (nawet biorąc pod uwagę fakt, że opłacani są trochę lepiej niż inni funkcjonariusze służb mundurowych).

Jak pokazuje powyższy przykład korupcja nie tylko osłabia legitymację i efektywność instytucji publicznych, ale również jest przyczynkiem do rozwoju przestępczości, często w bardzo brutalnym wydaniu. W kwietniu 2010 r. zamordowano Dyrektora Wydziału Audytu, Wywiadu i Dochodzenia mozambickiej służby celnej – Orlando José, raptem trzy godziny po tym, jak w telewizji publicznie ogłosił, iż trzy luksusowe importowane auta zostały skonfiskowane w Maputo ze względu na liczne naruszenia prawa. Zabójstwo to porównywano w prasie to zabójstwa dziennikarza śledczego Carlosa Cardoso w 2000 r. oraz tymczasowego dyrektora Austral Banku – Siba-Siba Macuacua w 2001 r., którzy stali się symbolem walki z korupcją w sektorze bankowym. Co ciekawe, w samych służbach celnych w latach 1997-2006 przeprowadzono gruntowną reformę, która, między innymi, miała ograniczyć procedury korupcyjne i według mozambickiego rządu oraz środowiska międzynarodowych darczyńców odniosła wymierny sukces³⁶. Przeczą temu jednak coraz to nowe afery korupcyjne, które co jakiś czas docierają do opinii publicznej. Przykładowo, w lutym 2013 r. ujawniono skandal korupcyjny w Ministerstwie Edukacji, w którym przez sześć lat sprzeniewierzono środki o wartości 4,8 milionów dolarów amerykańskich. Odkryte przez Centralny Gabinet do Walki z Korupcją oszustwo polegało na powielaniu listy płac. Wypłaty dla urzędników zaś płacone były ze środków wewnętrznych, budżetowych, które z kolei zapewniane były w ramach bezpośredniego wsparcia budżetowego finansowanego przez międzynarodowych darczyńców. W konsekwencji niektórzy z nich wstrzymali wypłatę środków pomocowych dla Mozambiku³⁷.

traders and secondhand car markets in Bénin, „The Journal of Modern African Studies” t. 42 (2004) z. 4, s. 511–537.

³⁶ A. Brooks, *Networks of power...*, op. cit., s. 80–92.

³⁷ *Mozambique: UK Ends Direct Budget Support to Mozambique*, allAfrica, 13.06.2014, <http://allafrica.com/stories/201406140484.html> [z 5.08.2015]; A. Musatti, *General Budget Support to Mozambique: alive again?*, Belgian

Korupcja stanowi w Mozambiku coraz większy problem, nie tylko w wymiarze politycznym, gospodarczym, czy społecznym, ale, co może mieć jeszcze poważniejsze skutki, także wizerunkowym. Zarówno jej uwarunkowania i przejawy, jak i fakt, że instytucje państwowe nie są w stanie jej skutecznie przeciwdziałać, a często nawet niwelować jej skutków nie świadczą dobrze funkcjonalności państwa jako całości, a w szczególności tego jego elementu, jakim jest władza państwowa (wraz z podległymi jej służbami). Co więcej, procedury korupcyjne czasami powiązane są również z przestępczością zorganizowaną, dodatkowo jeszcze nadwątłająca bezpieczeństwo wewnętrzne mozambickiego państwa. Jako iż na boom ekonomiczny, jakiego oczekują mozambickie władze w związku z przyszłymi zyskami z gazu ziemnego trzeba będzie jeszcze trochę poczekać, można przypuszczać, iż wzrastająca korupcja będzie coraz bardziej negatywnie odbierana przez międzynarodowych darczyńców, co w sytuacji silnego uzależnienia Mozambiku od pomocy zagranicznej może mieć fatalne skutki dla utrzymania obecnego tempa rozwoju i wzrostu gospodarczego, jednocześnie wypaczając wizerunek Mozambiku kojarzonego na arenie międzynarodowej z etykietką „afrykańskiej historii sukcesu” (ang. *African success story*). Co więcej, sami Mozambijczycy wydają się coraz bardziej zmęczeni, zarówno korupcją w swej scentralizowanej odstonie, dowiadując się z mediów o coraz to nowych aferach korupcyjnych, jak również korupcją zdecentralizowaną, której doświadczają praktycznie codziennie, a która jest dla nich źródłem nieustannego stresu i licznych strat finansowych. Rządzący często zdają sobie sprawę z tego, jak poważnym problemem politycznym, społecznym i gospodarczym jest dla Mozambiku korupcja. Niemniej jednak brak jest im woli bądź umiejętności skutecznej z nią walki, na razie nie wydaje się również by mogli takową podjąć w przyszłości.

Bibliografia

Africa Development Indication 2010: Silent and lethal. How quiet corruption undermines Africa's development efforts, International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington D.C. 2010, http://siteresources.worldbank.org/AFRICAEXT/Resources/english_essay_adi2010.pdf [z 7.08.2015].

African Economic Outlook 2008, African Development Bank/OECD, Paris 2008.

Beuving J. Joost, *Cotonou's Klondike: African traders and secondhand car markets in Bénin*, „The Journal of Modern African Studies” t. 42 (December 2004), z. 4.

Development Agency, 3.04.2013, <http://www.btcctb.org/en/blog/general-budget-support-mozambique-alive-again> [z 4.08.2015]; *Mozambique: Fraud in Education Ministry Lasted for Six Years*, allAfrica, 20.02.2013, <http://allafrica.com/stories/201302210172.html> [z 6.08.2015]; *Mozambique: Budget Support in Decline*, allAfrica, 13.06.2014, za: <http://allafrica.com/stories/201406140479.html> [z 6.08.2015].

Brooks Andrew, *Networks of power and corruption: the trade of Japanese used cars to Mozambique*, „The Geographical Journal” t. 178 (2012), z. 1

Corruption Perceptions Index 2011, Transparency International, <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/> [z 29.06.2012].

Corruption Perceptions Index 2012, Transparency International, <http://www.transparency.org/cpi2012/results> [z 15.07.2015].

Corruption Perceptions Index 2013, Transparency International, <https://www.transparency.org/cpi2013/results> [z 15.07.2015].

Corruption Perceptions Index 2014, Transparency International, <https://www.transparency.org/cpi2014/results> [z 15.07.2015].

Corruption Perceptions Index 2015, Transparency International, <http://www.transparency.org/cpi2015/> [z 20.07.2016].

de Brito Luís, *Uma reflexão sobre o desafio da paz em Moçambique*, [w:] L. de Brito, C. N. Castel-Branco, S. Chichava, S. Forquilha, A. Francisco (red.), *Desafios para Moçambique 2014*, IESE, Maputo 2014.

Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency, World Bank Group, Washington D.C. 2014, [http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Chapters/DB15-Report-Overview.pdf](http://www.doingbusiness.org/~/media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Chapters/DB15-Report-Overview.pdf) [z 19.07.2015]

Donors slash Mozambique aid over corruption claims, „Mail&Guardian”, 14.06.2014, <http://mg.co.za/article/2014-06-14-donors-slash-mozambique-aid-over-corruption-claims> [z 6.08.2015].

Ease of Doing Business in Mozambique, Doing Business – Measuring Business Regulations, World Bank Group, <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/mozambique/> [z 7.08.2015].

Easterly William, *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*, Cambridge, MA/London 2001.

Global Corruption Barometer 2010/2011, Transparency International, <http://www.transparency.org/gcb201011/results> [z 8.08.2015].

Global Corruption Barometer 2013, Transparency International, <http://www.transparency.org/gcb2013/results> [z 8.08.2015].

Gomes Karina, *Combate à corrupção não é prioridade do governo de Moçambique, aponta CIP*, Deutsche Welle, 6.11.2013, <http://www.dw.com/pt/combate-%C3%A0-corrup%C3%A7%C3%A3o-n%C3%A3o-%C3%A9-prioridade-do-governo-de-mo%C3%A7ambique-aponta-cip/a-17210329> [z 8.08.2015].

Gumede William, *FPC Briefing: Corruption Fighting Efforts in Africa Fail Because Root Causes Are Poorly Understood*, The Foreign Policy Center, October 2012, <http://fpc.org.uk/fsblob/1500.pdf> [z 7.08.2015].

Hanlon Joseph, *Mozambique*, [w:] Mehler A., Melber H., van Walraven K. (red.), *Africa Yearbook: Politics, Economy, and Society South of the Sahara 2011, vol. 8*, Brill, Leiden/Boston 2012.

Hanlon Joseph, Smart Teresa, *Chickens and Beer: A recipe for agricultural growth in Mozambique*, [brak miejsca wydania, publikacja elektroniczna] 2014.

Kłosowicz Robert (red.), *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

Kłosowicz Robert (red.), *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.

Kłosowicz Robert, *Państwa dysfunkcyjne w Afryce Subsaharyjskiej*, [w:] R. Kłosowicz (red.), *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.

MASC – Mecanismo de Apoio à Sociedade Civil, <http://www.masc.org.mz/home/index.php/en/> [z 8.08.2015]

Miranda Cristina, *USAID Partners with the Mozambique's Attorney's General Office to Combat Corruption and Control Illegal Activities*, USAID Press release, 7.10.2013, <http://www.usaid.gov/mozambique/press-releases/usaid-partners-mozambique's-attorney's-general-office> [z 6.08.2015].

Mormul Joanna, *Afrykańskie success story? Przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne w Mozambiku po zakończeniu wojny domowej*, [w:] J. Łapott, M. Tobota (red.), *Ex Africa Semper Aliquid Novi, tom II*, Muzeum Miejskie w Żorach / Polskie Towarzystwo Afrykanistyczne, Żory 2014.

Mozambique Commercial Code, Decree 2/2005 of 27 December, Organization of South African Law Libraries, <http://www.osall.org.za/docs/2011/03/Mozambique-Commercial-Code-Companies-Act-Decreto-Lei-2-2005-de-27-Dezembro-English-translation.pdf> [z 1.08.2015].

Mozambique Country Profile, Business Anti-Corruption Portal, Norwegian Agency for Development Cooperation, Swedish Ministry for Foreign Affairs, Ministry of Foreign Affairs of Denmark, Austrian Development Agency, June 2014, <http://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/subsaharan-africa/mozambique/snapshot.aspx> [z 15.06.2015].

Mozambique: Budget Support in Decline, allAfrica, 13.06.2014, <http://allafrica.com/stories/201406140479.html> [z 6.08.2015].

Mozambique: Fraud in Education Ministry Lasted for Six Years, allAfrica, 20.02.2013, <http://allafrica.com/stories/201302210172.html> [z 6.08.2015].

Mozambique: UK Ends Direct Budget Support to Mozambique, allAfrica, 13.06.2014, <http://allafrica.com/stories/201406140484.html> [z 5.08.2015].

Musatti Alberto, *General Budget Support to Mozambique: alive again?*, Belgian Development Agency, 3.04.2013, <http://www.btccctb.org/en/blog/general-budget-support-mozambique-alive-again> [z 4.08.2015].

Mutch Thembi, *Big wealth gap and corruption scar Mozambique*, „The Guardian”, 15.06.2013, <http://www.theguardian.com/global-development/2013/jun/15/mozambique-skyscrapers-poorest-countries> [z 6.08.2015].

Nyathi Siphwe, *Mozambique's visitors warned against bribes*, news24, 21.12.2013, <http://www.news24.com/SouthAfrica/News/Mozambique-visitors-warned-against-bribes-20131221> [z 6.08.2015].

Ochonu Moses, *Corruption and poverty in Africa: A deconstruction*, Pambazuka News, Issue 408, 26.11.2008, <http://www.pambazuka.net/en/category.php/letters/52202> [z 7.08.2015].

Stasavage David, *Causes and consequences of corruption: Mozambique in transition*, „Commonwealth & Comparative Politics” t. 37 (1999) z. 3.

T. Smart, J. Hanlon, *Chickens and Beer: A recipe for agricultural growth in Mozambique*, [brak miejsca wydania, publikacja elektroniczna] 2014, s. 69.

Tandon Yash, 'Quiet corruption'?: *The World Bank on Africa*, Pambazuka News, Issue 447, 15.04.2010, <http://www.pambazuka.net/en/category.php/features/63693/print> [z 7.08.2015]

The cost of corruption in Africa, BBC News, 17.02.2006. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4723572.stm> [z 12.07.2015].

Wywiad autorki z Philipem Machon – dyrektorem ds. funduszy w MASC, siedziba organizacji MASC, Maputo, 2.04.2015, notatki w posiadaniu autorki

Wywiad autorki z prof. Carlosem Nuno Castel-Branco z Instituto de Estudos Sociais e Económicos w Maputo, przeprowadzony na Uniwersytecie w Manchesterze, 17.06.2015, notatki w posiadaniu autorki.

Wywiady autorki z drobnymi przedsiębiorcami i przedstawicielami klasy średniej w Maputo oraz prowincji Gaza (Xai-Xai, Bilene, Praia de Xai-Xai), m. in. właścicielami następujących ośrodków Quiet Corner, Sommerschild, Maputo; MozGuest Residence, Baixa, Maputo; Complexo Aquáriu do Bile-ne, Bilene, Tsamisseka, Xai-Xai; oraz pracownikami biurowymi firmy Europcar w Maputo.

Dr Joanna Mormul – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, jej zainteresowania badawcze oscylują wokół zagadnienia państw upadłych/dysfunkcyjnych, transformacji społeczno-politycznych w społeczeństwach pokonfliktowych, separatyzmów regionalnych, społeczeństwa obywatelskiego w krajach rozwijających się oraz zagrożeń bezpieczeństwa w Afryce Subsaharyjskiej. Prowadziła badania w szeregu państw afrykańskich, m. in. Mozambiku, Etiopii, Erytrei, Kenii, Maroku, Algierii i na Saharze Zachodniej. Od 2014 roku realizuje własny projekt badawczy poświęcony dysfunkcyjności państw luzoafrykańskich, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Adres mailowy: joannamormul@gmail.com.

The scale of corruption in contemporary Mozambique as a symptom of state dysfunctionality

(abstract)

For many years international aid organizations have been presented Mozambique as an example of successful political and economic transformations in a postconflict state, while the Western press have been referring to it as “an African success story”. However, today’s Mozambique is plagued by corruption on an unprecedented scale. Present in both centralized and decentralized form, corruption is a serious barrier to Mozambique’s development and an urgent problem not only in economic, but also in political and social spheres. Often regarded as a symptom of state dysfunctionality or a cause of this phenomenon, it entails long-term consequences, eg. in 2014 corruption led some international donors to suspend or reduce direct budget support for Mozambique.

This article is an attempt to analyze the problem of corruption in Mozambique in the context of the state dysfunctionality phenomenon, as well to evaluate existing internal efforts (or lack thereof) in order to fight corrupt practices. Presented conclusions are based, among others, on qualitative data collected during fieldwork in the Republic of Mozambique in the framework of the author’s research project, funded by the National Science Centre³⁸.

Keywords: Mozambique, corruption, state dysfunctionality, development.

³⁸ The project was financed by the National Science Center, decision number DEC-2013/11/N/H55/04220.